

ISSN 2311-214 X

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, ПЕДАГОГІКИ

№3 (24) 2014

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧІВ І МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ПРАКТИКИ

У статті розкрито особливості педагогічної взаємодії викладачів і майбутніх учителів початкової школи; визначено види педагогічної взаємодії, що відрізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентів, охарактеризовано етапи їх застосування під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, викладач, майбутні вчителі початкової школи, педагогічна практика

В статье раскрыты особенности педагогического взаимодействия преподавателей и будущих учителей начальной школы; определены виды педагогического взаимодействия, отличающихся по степени активности и самостоятельности регуляции студентов, охарактеризованы этапы их применения во время прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, преподаватель, будущие учителя начальной школы, педагогическая практика

The article describes the features of teaching between teachers and future teachers of elementary school; The types of educational interaction that differ in the degree of activity and self-regulation of students described the stages of their use during their teaching practice.

Keywords: teacher interaction, teacher, future teacher, teaching practice

Актуальність. В професійній освіті відбуваються масштабні перетворення, зумовлені витісненням традиційної моделі навчання особистісно орієнтованою. З огляду на це можна зробити висновок, що зростає цінність як особистості викладача, так і студента – майбутнього вчителя початкової школи; їх взаємозалежність і взаємовплив у навчально-виховному процесі набувають все більшої ваги, тому що успіх демократичних процесів, зокрема у вищій освіті, значною мірою залежить від оптимізації їхньої педагогічної взаємодії. Організація освітнього процесу в контексті нової парадигми можлива за умови ефективної організації і проведення педагогічної практики в школі, що забезпечить умови для розвитку освітніх потреб майбутніх фахівців, набуття ними професійного досвіду, вияву активності у виробленні особистісних концепцій, вільного вибору способів діяльності, налагодження міжособистісних стосунків на основі поваги, толерантності, визнання інших людей.

Аналіз наукових досліджень. Нами встановлено, що у сучасних умовах гуманізації та гуманітаризації освіти підвищення ефективності педагогічної взаємодії викладачів і студентів знаходиться в центрі уваги науковців і практиків. Теоретичні та методологічні основи зазначеної проблеми знайшли відбиття у

працях А.Алексюка, І.Беха, В.Бондаря, І.Зимньої, І.Зязюна, А.Маркової, С.Мартиненко, О. Матвієнко, О.Пехоти, О.Савченко, С.Сисоєвої, О.Хомич, Л.Хоружої та інших. Вагомими для нашого дослідження є також дисертації А. Багдасарян, З.Ветрової, Л.Долинської, С. Єфремової, в яких

Як засвідчив аналіз джерельної бази, педагогічна взаємодія є різновидом соціальної взаємодії людей і розглядається вченими, як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, О. Леонтьєв, І. Зимняя); спосіб організації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський, В. Бондар, О. Киричук); істотна характеристика навчально-виховного процесу (В. Сластьонін); сукупність педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Тарасевич, В. Семиченко); взаємна активність суб'єктів навчально-виховного процесу (Н. Мойсєєв). Ми підтримуємо думку О. Матвієнко, яка під педагогічною взаємодією розуміє «детермінований освітньою ситуацією, опосередкований соціально-психічними процесами зв'язок суб'єктів освіти, що веде до кількісних і/або якісних змін якостей і станів цих суб'єктів» [4, с.44], а її суттєвими показниками є «взаємообмін особистісним досвідом і смислами, а не лише інформацією; обов'язкове, неформальне прийняття мети цієї діяльності, а також створення ситуації успіху» [4, с.45].

Водночас опрацювання психолого-педагогічної літератури переконливо довело, що ефективність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи безпосередньо залежить і визначається характером стосунків, що складаються між викладачами і студентами. Як справедливо зазначають Г. Бондаренко і С.Мартиненко означений процес «має двосторонній характер, оскільки залежить від органічної взаємодії викладача і студента» [3, с.83]. Погоджуємо також із думкою Н. Волкової, яка стверджує, що має відбуватися «перетворення суперпозиції викладача і субординованої позиції студента в індивідуально-рівноправні позиції» [1, с.20]. Таке перетворення зумовлене тим, що «викладач не тільки і не стільки навчає і виховує, скільки актуалізує, стимулює студента, створюючи тим самим умови для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців» [1, с.20]. Варто зазначити також, що «одним із найважливіших напрямів оптимізації педагогічної взаємодії є підготовка до неї самих суб'єктів, формування у них готовності та здатності організовувати взаємодію на найвищому – суб'єкт-суб'єктному рівні, що сприятиме розвитку у них комунікативної компетентності» [2, с.9].

На нашу думку, необхідною умовою педагогічної взаємодії викладачів і студентів у процесі практики є наявність знань-переконань у викладачів про принципи, умови й особливості її здійснення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ефективних видів взаємодії викладачів і майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. На констатувальному етапі експерименту (2011–2012 н.р.) нами проведено опитування викладачів (53 особи) Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Респондентам було запропоновано висловити власну думку про сутність педагогічної взаємодії, виявити ставлення до її значущості у процесі проходження практики.

Аналіз результатів проведеного діагностування засвідчив, що значна частина опитаних (42,2%) цілком погоджується з тим, що результативність

формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи залежить від того, як саме взаємодіяли викладач, який керував практикою, та студент. Водночас були й ті, що не згодні з подібним твердженням (4,1%). Переважна більшість опитаних (58,5%) підтримали думку про те, що індивідуальний план проходження педагогічної практики викладач і студент мають складати спільно, визначаючи конкретні завдання з урахуванням рівнів сформованості комунікативної компетентності. Нас не може не турбувати той факт, що є викладачі, які погоджуються з цим частково (34,4%) і категорично не погоджуються (7,5%). Занепокоєння викликають респонденти, які вважають, що забезпечення емоційно-позитивної атмосфери спілкування студентів, викладачів, учителів, учнів та їхніх батьків є не однією з основних умов успішного проходження майбутнім фахівцем педагогічної практики. Такий варіант висловлювання обрали 5,7% опитаних.

Нами було запропоновано також викладачам і студентам оцінити рівень задоволеності характером стосунків, які склалися між ними під час проходження педагогічної практики. Поставлені респондентам питання передбачали відповіді за кількістю вибору, тому загальна сума перевищує 100%. Результати опитування подано в таблиці 1.

Таблиця 1 - Характер стосунків між викладачами і студентами (у%)

№ з/п	Характер стосунків	Думка студентів	Думка викладачів
1	Офіційні, принципові	27,7	40,2
2	Товариські, довірливі	20,2	11,4
3	Рівноправні	43,6	54,3
4	Ворожі, конфліктні	16,3	-
5	Інші характеристики	2,2	4,7

Аналіз даних таблиці переконливо доводить, що 63,8% студентів високо оцінюють свої стосунки з викладачами: довірливий, товариський характер відзначають 20,2% респондентів, а 43,6% – зазначають на рівноправність у взаємодії. У викладачів цей показник дорівнює 65,7% (сума позицій 2 і 3: 11,4%+54,3%). Водночас на перевагу офіційних і навіть конфліктних взаємин вказують 44% (сума позицій 1 і 4: 27,7%+16,3%) студентів 40,2% викладачів (останні не визнають ворожих, конфліктних стосунків). Такий розрив у оцінках можна пояснити лише різним розумінням студентами і викладачами характеру їхніх стосунків. Викладачі мають на увазі нормальні ділові стосунки, а майбутні фахівці – увагу, розуміння, допомогу, співпереживання. Нами з'ясовано, що студенти надають пріоритетне значення таким якостям викладачів, як: уміння

адекватно сприймати студента (перша позиція); комунікабельність (друга позиція); почуття гумору (третя позиція), тоді як культура спілкування, яка є дієвим засобом вирішення багатьох питань у взаєминах, займає лише шосту позицію.

Таким чином, отримані результати засвідчують, що загалом існує тенденція переоцінки викладачами характеру педагогічної взаємодії зі студентами, ступеня своєї спільності з ними. Переважна більшість викладачів розуміє, що «стосунки доцільно будувати з позиції особистість–особистість», а не з позиції відомих суб'єкт–об'єктних стосунків. Зокрема, О. Легун зазначає, що за таких умов «процес спілкування має бути якомога безпосереднішим, щирим»[2, с.8]. Суб'єкт–суб'єктна педагогічна взаємодія передбачає, що діяльність викладача, спрямовану на гуманізацію стосунків зі студентами, яку ми розглядаємо як «взаємно-зворотний процес олюднення їх спілкування на основі суб'єкт–суб'єктної взаємодії рівноправних партнерів, визнання за кожним права бути особистістю, вільно здійснювати свій вибір та волевиявлення, створення позитивного психологічного клімату в стосунках педагога і студентів, їх емоційного піднесення» [4, с.361].

Аналіз наукових досліджень (Н. Волкова, О. Гоголь, В. Желанова, В. Каплінський, В. Кочетова, М. Коць, О. Пехота) переконливо довів, що впровадження суб'єкт–суб'єктної педагогічної взаємодії під час проходження майбутніми вчителями початкової школи практики передбачає такі аспекти, як:

- забезпечення активної суб'єктної позиції студента, що полягає в розвитку його сутнісно-функціональних властивостей – самоідентифікації (здатності бути причиною власних внутрішніх змін і зовнішньої активності); самоорганізації (здатності структурувати й ієрархізувати систему особистих прагнень); саморозвитку (можливості продукувати якісні та кількісні зміни як у власному внутрішньому світі, так і в зовнішньому);

- атрибуцію суб'єктності, що полягає в підкресленні статусу студента як суб'єкта підготовки, довіри до його можливостей ефективно організовувати педагогічне спілкування;

- спрямованість на досягнення не середньостатистичного рівня кожного окремого показника, а відповідного до індивідуальних здібностей – високого рівня сформованості комунікативної компетентності;

- розширення зони дії вектору розвитку шляхом виходу за межі актуальних досягнень і побудови перспективних ліній подальшого росту з урахуванням самостійного і взаємного оцінювання наявного рівня сформованості комунікативної компетентності;

- поступовий перехід до саморозвитку та самовдосконалення, зокрема вдосконалення вмінь, що складають структуру діяльнісного компонента комунікативної компетентності.

Щодо процесу формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи безпосередньо у процесі педагогічної практики, то варто зазначити, що нами визначено також основні ознаки суб'єкт–суб'єктної взаємодії викладачів і студентів, до яких відносимо:

- рівноправність у навчально-виховному процесі, відповідно до розподілу обов'язків;

- усвідомлення студентами себе як головних діючих осіб навчально-виховного процесу;

- організацію педагогічної практики з урахуванням здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, суб'єктного досвіду та рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів;

- психолого-педагогічний супровід студентів.

Відповідно до специфіки формування комунікативної компетентності суб'єкт–суб'єктну педагогічну взаємодію викладачів і студентів, на нашу думку, варто здійснювати таким чином, щоб забезпечити динаміку рівнів її сформованості, максимально мобілізувати можливості студентів.

На формуальному етапі дослідження ми прагнули, щоб провідними і стандартними стали такі види педагогічної взаємодії, як:

- спільне визначення викладачем і студентами завдань з питань формування комунікативної компетентності;

- спільний пошук шляхів вирішення, встановлених викладачем і студентами завдань щодо формування комунікативної компетентності;

- самоорганізація студентами комунікативної діяльності за рівнями складності, самоконтроль за якістю формування комунікативної компетентності під коригувальним впливом викладача.

Успішне формування комунікативної компетентності є наслідком цілеспрямованої співпраці викладача і студента. Ми вважаємо, що доцільно розподілити його на етапи, для кожного з яких будуть характерні певні впливи викладача та реакції студентів. Реалізацію зазначеного вважали можливим, якщо визначення видів суб'єкт–суб'єктної педагогічної взаємодії, що відрізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентами процесу формування комунікативної компетентності під час практики, буде відбуватись з урахуванням етапності її організації та проходження.

Перший вид суб'єкт–суб'єктної педагогічної взаємодії характеризується тим, що провідна роль належить викладачу, її специфічними особливостями є автономність виконання дій суб'єктами, зумовлена авторитарністю вимог викладача, чітке дотримання соціальних ролей (викладача і студентів, учителя і учнів). Застосування такої взаємодії доцільне під час проходження пропедевтичної практики в V семестрі (III курс), коли студенти адаптуються до умов навчально-виховного процесу початкової школи, формуються особистісні стосунки з викладачем

Другий вид взаємодії – спілкування студентів з учнями, їхніми батьками, вчителями – підтримується і спрямовується викладачем. Педагогічне спілкування має як репродуктивний характер, так і реконструктивний, за якого викладач підтримує і спонукає студентів до нього, що вимагає врахування їхніх індивідуальних особливостей. Застосування означеного виду доцільне під час проходження навчальної практики в VI семестрі (III курс), коли майбутні вчителі початкової школи вже володіють необхідним обсягом знань і практичних умінь. Педагогічна взаємодія полягає у поступовому послабленні безпосередньої допомоги викладача студентам у дедалі більшому сприянні розвитку їхньої самостійності та творчості у спілкуванні.

Третій вид взаємодії – високий рівень самостійності студентів у педагогічному спілкуванні. Динаміка його змін відбувається від саморегуляції

психічних процесів, станів, дій (коли студент свідомо і відповідально регулює власні вольові процеси, емоційний стан) до самоспонування. Доцільно застосовувати на етапі проходження літньої педагогічної практики в VI семестрі (III курс) та переддипломної (виробничої) практики в VII–VIII семестрах (VI курс).

Висновки. Таким чином, визначення видів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що відрізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентами процесу формування комунікативної компетентності під час практики, поліпшить мікроклімат і стосунки між викладачем та студентами і, як наслідок – підвищить умотивованість до досягнення вищих результатів під час її проходження. Це уможливить також ефективне управління діяльністю майбутніх учителів початкової школи, що сприятиме отриманню задоволення від роботи та формуванню потреби вдосконалювати професійну майстерність і плідно працювати з учнями.

Список використаних джерел

1. Волкова Наталія Павлівна. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Волкова Наталія Павлівна; Дніпропетр. нац. ун-т. – Луганськ, 2006. – 432 с.
2. Легун О. М. Розвиток у педагогів орієнтації на суб'єкт – суб'єктну взаємодію у процесі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.М. Легун; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2005. – 20 с.
3. Мартиненко С.М. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності / Г.Л. Бондаренко, С.М. Мартиненко // Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. – № 19. – 2013 – С. 82 – 87
4. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії: [монографія] / О.В. Матвієнко. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 384 с.

Отримано 13.08.2014 р.